

Jaarverslag 2009

Federatie Welstand
Amsterdam
Juni 2010

Inhoud

1	Voorwoord	3
2	Het jaar 2009 in beeld	4
3	Ontwikkelingen in beleid en organisatie	13
4	Bestuursleden en commissies 2009	17
5	Externe contacten	21
6	Cijfers	23
7	Publicaties	25

1 Voorwoord

Het Jaarverslag van de Federatie Welstand heeft dit jaar een wat ander uiterlijk en karakter dan de vorige jaren.

We hebben een aantal jaren achtereen geprobeerd het verslag fraai vorm te geven en er steeds een boeiend essay in af te drukken, waarin op enige afstand van de dagelijkse praktijk bespiegelingen werden gedaan over de grondslag van ons werk, de borging van ruimtelijke kwaliteit.

We zijn dit jaar van die lijn afgeweken. Besloten is om het jaarverslag niet langer te beschouwen als het 'visitekaartje' van de Federatie Welstand, maar terug te keren naar de kern: het afleggen van verantwoording over ons werk aan onze leden en aan andere geïnteresseerden. Daar past een wat soberder uitvoering bij – een zeer welkome bijkomstigheid in tijden van economische nood.

U treft in dit jaarverslag ditmaal dus geen bespiegeling over de plaats van 'schoonheid' in een tijd die door politiek populisme en platte bezuinigingsdrift wordt bepaald. Natuurlijk is er aan dergelijke bespiegelingen veel behoefte, maar de Federatie zoekt daar voortaan een andere plaats voor dan het Jaarverslag.

Ook treft u de jaarlijks adresgids niet meer in dit jaarverslag aan. De adresgids wordt door velen intensief gebruikt – niet in de laatste plaats door onszelf, en we beseffen dat er een gemis ontstaat door de gids niet langer bij het Jaarverslag uit te geven. Er wordt echter een andere manier gezocht om de uitgave van een soort almanak met adressen mogelijk te maken. Tot het zover is, treft u alle adresgegevens ook aan op de website, www.fw.nl.

Flip ten Cate,
directeur

2 Het jaar 2009 in beeld

Een jaar dat tussen hoop en vrees begon, eindigde niet beter, ondanks belangrijke investeringen in tijd en energie van de medewerkers en leden van de Federatie Welstand. Er is op tal van terreinen hard gewerkt. Daarbij zijn nieuwe belangwekkende relaties aangeknoopt en coalities gesloten, terwijl met succes tevens kon worden teruggevallen op de trouwe relaties die de afgelopen jaren zijn opgebouwd.

Drie onderwerpen zijn voor het welstands- en monumentenadvieswerk cruciaal geweest. Bovenaan het lijstje prijkt zonder twijfel de economische en financiële crisis, onmiddellijk gevolgd door de blijvende onzekerheid in Den Haag over de toekomst van de welstandscommissies en op de derde plaats het plotselinge verbod op lokaal kwaliteitsbeleid op achtererven. Ook de modernisering van de Monumentenzorg heeft veel pennen in beroering gebracht, en ten slotte wierpen de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 al een beetje hun schaduw vooruit. Voor de Federatie zelf was de publicatie van 'Mooi Europa' een belangrijke mijlpaal, en is er veel geïnvesteerd in rechtstreeks contact met welstandssecretarissen in gemeenten.

Crisis

De crisis laat diepe sporen na in de gehele bouwsector. Architectenbureaus ontslaan massa's medewerkers en sommige gaan failliet, projectontwikkelaars reorganiseren en krimpen in, omdat er geen vraag meer is naar nieuwe woningen, gemeenten kampen met teruglopende inkomsten uit de grondexploitaties, die hen dwingen tot bezuinigingen. Dat alles heeft gevolgen voor de welstands- en monumentencommissies en -organisaties. Veel regionale welstandsorganisaties zijn in hoge mate financieel afhankelijk van de inkomsten uit bouwleges. Nu de legesinkomsten overal met ten minste dertig procent zijn teruggevallen, is geen regionale welstandsorganisatie ontkomen aan ingrijpende en soms pijnlijke reorganisaties. Eén van de slachtoffers van de crisis is het Federatietijdschrift Oog voor Welstand, dat vijf jaar lang met veel inzet en plezier gemaakt werd door een team, geleid door eindredacteur Marijke Bovens en vormgever Philip Stroomberg. De formule, waarbij regionale welstands- en monumentenorganisaties ten behoeve van (gratis) verspreiding onder hun eigen relaties, grote aantallen van het tijdschrift afnamen, bleek niet tegen de crisis bestand.

Toekomst welstandscommissies

Het verhaal over de toekomst van de welstandsadvisering leest als een feuilleton. In 2009 werd er een nieuw hoofdstuk aan geschreven, maar ondanks alle suspense blijft de plot nog aan het zicht onttrokken: wordt de hoofdpersoon in de thriller op de laatste pagina vermoord, of komt hij juist zegevierend tevoorschijn?

In 2008 nam het kabinet in een brief aan de Tweede Kamer het standpunt in dat de welstandscommissies niet langer wettelijk verplicht gesteld hoefden te worden, en dat de wettelijke regeling van de welstandszorg beter ondergebracht kon worden in de Wet Ruimtelijke Ordening dan in de Woningwet.

Hoewel de welstandszorg driekwart eeuw een facultatieve aangelegenheid was, is de wettelijke regeling die in 1962 tot stand kwam van groot belang voor de welstandscommissies. De wettelijke regeling is van grote betekenis voor het gezag van het welstandsadvies, zowel binnen de gemeentelijke organisatie als daarbuiten en in de jurisprudentie, draagt in hoge mate bij aan de professionaliteit van de adviseurs en waarborgt de onafhankelijkheid van het welstandsadvies. Dit alles in tegenstelling tot de voorgestelde regeling, waarbij een wethouder naar believen kan bepalen of een bepaald bouwplan door een externe onafhankelijke deskundige, of door de eigen ambtelijke staf, beoordeeld wordt op zijn welstandsaspecten.

Op aandringen van de Federatie Welstand heeft de Tweede Kamer op 18 maart 2009 een rondetafelgesprek georganiseerd, waarop diverse experts hun licht op dit vraagstuk hebben laten schijnen. Slechts de vertegenwoordiger van de werkgeversorganisatie pleitte onomwonden voor afschaffing van de verplichte commissies, terwijl de vertegenwoordiger van de VNG aangaf dat het Rijk zich niet al teveel moet bemoeien met de manier waarop de gemeenten hun welstandszorg willen regelen.

In een Kamerdebat over dit onderwerp, dat plaatsvond op 13 april 2009, bleek voor het voorstel van het Kabinet geen meerderheid te bestaan. De fracties van CDA, PvdA, GroenLinks, SP en ChristenUnie keerden zich ertegen. In het debat zegde Minister E. van der Laan toe te komen met een nieuw kabinetsvoorstel, dat enerzijds recht zou doen aan de duidelijke wens uit de Kamer om de welstandscommissies hun wettelijke grondslag te laten behouden, maar anderzijds tegemoet zou komen aan de wens tot deregulering en vermindering van lastendruk. Van der Laan sprak in dit verband van een 'menukaart', waarmee de gemeente haar welstandszorg buurtgericht zo efficiënt kan inrichten als ze het zelf wil.

Kort na het Kamerdebat kantelde de stemming in de CDA-fractie. In een debat over deregulering in september 2009 werd dat door de CDA-woordvoerder ook met zoveel woorden gezegd: het CDA is voor het schrappen van de wettelijk verplichte welstandscommissie. Daarmee werd het oude kabinetsstandpunt nader onderstreept. Het maakte het voor Van der Laan haast onmogelijk om een standpunt te formuleren, waarmee zowel de Kamer als het kabinet akkoord kon gaan. Dat standpunt is dan ook niet meer verschenen. De patstelling op dit dossier duurt voort.

Vergunningvrij bouwen

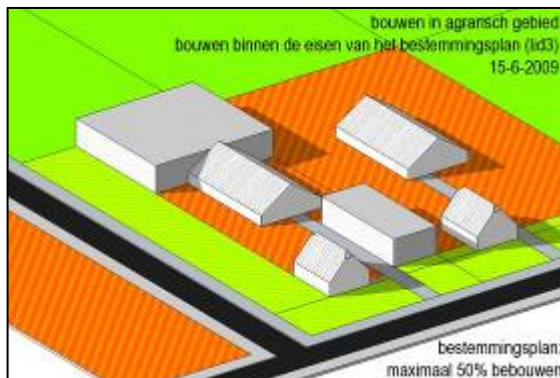
In Den Haag werd in juni 2009 met één pennenstreek het welstandsadvies op nagenoeg alle Nederlandse achtererven geschrapt. In een bizar voorstel, ontsproten uit de wens om te dereguleren en de administratieve lastendruk te verminderen, is het aantal vergunningvrije bouwwerken sterk uitgebreid.

Van werkelijke deregulering is geen sprake: ook bij vergunningvrije bouwwerken blijven de regels bestaan, alleen wordt de verantwoordelijkheid verschoven van de overheid naar de particulier. Voor een vergunningvrij bouwwerk vindt geen gemeentelijke toets meer plaats aan het bestemmingsplan en het Bouwbesluit (met al zijn eisen ten aanzien van veiligheid, brandweer en milieubescherming),

voortaan zijn de burgers en ondernemers zelf verantwoordelijk voor het naleven van deze regels. Uiteraard verschuift daarmee ook de aansprakelijkheid in geval van calamiteit van de overheid naar de private partijen. Ongetwijfeld hebben de calamiteiten met constructiefouten in een parkeerdek, bij balkons en bij het dak van een evenementenzaal van een hotel de afgelopen jaren bij de voorbereiding van het besluit een rol gespeeld.

De enige regel die wel geschrapt is, is de eis dat bouwwerken op achtererven moeten voldoen aan redelijke eisen van welstand. Het Rijk acht dat voortaan onnodig, alle inspanningen van gemeenten om bijvoorbeeld agrarische bedrijfsbebouwing zeer zorgvuldig in het landschap in te passen ten spijt.

De Federatie Welstand heeft zich in het voorjaar van 2009 scherp verzet tegen deze omvangrijke uitbreiding van het

vergunningvrije bouwen, die een aantasting betekent van de gemeentelijke autonomie in de ruimtelijke kwaliteit. Dat geluid vond weerklank bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, bij de brancheverenigingen van architecten, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten, bij de rijksbouwmeester en bij de partners van het Landschapsmanifest. Nadat *De Telegraaf* de opening van een zaterdag-editie wijdde aan de waarschijnlijke toename van het aantal burenruzies als gevolg van deze regelvrijheid, besteedden veel meer media aandacht aan het onderwerp.

Dat leidde uiteindelijk tot een motie in de Tweede Kamer waarin grenzen gesteld werden aan het vergunningvrije bouwen. Vergunningvrij bouwen is, zoals blijkt uit de motie, niet acceptabel op plaatsen waar het bestemmingsplan het bouwen verbiedt. De motie geeft de gemeenten enige sturingsmogelijkheid ten aanzien van de toelaatbaarheid van vergunningvrij bouwen, maar grijpt niet in op het welstandsaspect. Vergunningvrij is welstandsvrij, en dat betekent dat elk bouwwerk tot een hoogte van 5 meter, dat planologisch is toegestaan op een zij- of achtererf, voortaan welstandsvrij is. Dit maakt de geloofwaardigheid en daarmee de acceptatie van de welstandszorg voor de resterende bouwwerken er – zeker in het buitengebied – niet groter op.

De regels voor het vergunningvrije bouwen zijn vervat in bijlage II. bij het Besluit Omgevingsrecht (BOR), een uitvoeringsmaatregel bij de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht (Wabo). De Eerste Kamer heeft zich in het voorjaar van 2010 akkoord verklaard met Wabo en BOR, zodat de regels in de loop van 2010 van kracht zullen worden.

Modernisering Monumentenzorg

Met een flinke aanloop verscheen in november 2009 de beleidsbrief van minister Plasterk over de modernisering van de monumentenzorg. De Federatie Welstand is positief over de voorgestelde modernisering, waarin meer nadruk komt te liggen op gebiedsgerichte monumentenzorg, dat wil zeggen: bij ingrepen in de publieke ruimte moet aandacht komen voor het belang van de cultuurhistorische context, niet alleen objectgericht, maar ook gebiedsgericht.

In een brief aan de Tweede Kamer, die in november over het onderwerp sprak, schrijft de Federatie dat de voorgestelde gebiedsgerichte monumentenzorg een positieve stap is op de weg naar de

integrale borging van ruimtelijke kwaliteit. Wel is het logisch, aldus de Federatie, om bij deze operatie meteen ook de modernisering van de welstandszorg mee te nemen. Het kabinet wil immers niet alleen de monumentenzorg, maar ook de welstand onderbrengen in de Wet Ruimtelijke Ordening. Dat is een ingewikkelde operatie: aanbevolen wordt dan ook om een *Taskforce borging ruimtelijke kwaliteit* in het leven te roepen, onder voorzitterschap van de rijksbouwmeester. De Federatie schrijft dat de gebiedsgerichte monumentenzorg nooit in de plaats mag komen van de bestaande objectgerichte monumentenzorg. Verder uit de Federatie in die brief zorgen over de expertise en de capaciteit van gemeenten in de monumentenzorg, over de herbestemming van vrijkomende kerken en kloosters en over de continuïteit van de provinciale steunpunten monumentenzorg.

Projecten onder de vlag van de Federatie Welstand

Landelijke uitrol WelstandTransparant

Met WelstandTransparant kunnen gemeenten hun welstandsbeleid beter beheren, beter toegankelijk maken en zich voorbereiden op de invoering van de Wabo. Omdat met dit systeem gebruik gemaakt wordt van een landelijke standaard, kunnen welstandsgegevens vergeleken worden met die van bestemmingsplannen en cultuurhistorie – op één kaart! Onafhankelijk onderzoek heeft uitgewezen dat de invoering van WelstandTransparant grote financiële en nog grotere maatschappelijke waarde heeft en zich in korte tijd terugbetaalt.

In feite is WelstandTransparant het landelijke digitaliseringstraject voor welstandsnota's, dat op initiatief van de Federatie Welstand en met ondersteuning van de ministeries van Binnenlandse Zaken en VROM is opgestart. Het maakt welstandsnota's op gebruiksvriendelijke wijze toegankelijk via internet, waardoor de dienstverlening aan burgers en bedrijven verbetert en de regeldruk vermindert in het kader van *Andere Overheid*. WelstandTransparant beantwoordt daarmee aan de maatschappelijke vraag naar toegankelijker, sneller en slagvaardiger welstandsbeleid. Het project sluit naadloos aan op andere nationale digitaliseringsstandaarden: in de ruimtelijke ordening, de cultuurhistorie, het waterbeheer en het beheer van adressen en gebouwen.

Op 1 januari 2009 startte fase III van het project; de landelijke uitrol. Het communicatietraject is daarvan een belangrijk onderdeel. In 2009 heeft het publieksvriendelijk maken van de gedigitaliseerde welstandsnota's daarom centraal gestaan. In totaal zijn de welstandsnota's van tien gemeenten (Aa & Hunze, Enschede, Maastricht, Moerdijk, Oude IJsselstreek, Schouwen-Duiveland, Stadskanaal, Steenwijkerland, Woerden en Zaanstad) succesvol volgens het Informatiemodel Welstand (IMWE2008) ingevoerd op de *Centrale Voorziening Welstand*. Door het bureau Eerste Verdieping werd voor deze tien implementatiegemeenten een publieksvriendelijke welstandswebsite ontwikkeld, waarmee de nota's toegankelijk werden. In 2009 zijn twee gedigitaliseerde welstandsnota's feestelijk opgeleverd, waarvan de gemeente Stadskanaal de primeur kreeg. Hierop volgde in december de gemeente Woerden en in februari 2010 de gemeente Zaanstad.

In het communicatietraject werd in 2009 ondermeer aangehaakt bij de voordelen van digitalisering via een landelijk model en een centrale voorziening ten opzichte van een 'individuele digitalisering'. Eén van de voordelen is de geslaagde koppeling met cultuurhistorie en bestemmingsplan via achtereenvolgens IMKiCH en IMRO, ter voorbereiding op de Omgevingsvergunning. Ook het

hergebruik van de welstands informatie in verschillende raadpleegsystemen (ook intern bij

gemeenten) is een voordeel dat via WelstandTransparant behaald kan worden.

In 2009 heeft het team WelstandTransparant alle gemeenten in Nederland een brief van de Federatie Welstand en een folder toegezonden waarin de ministeries van BZK en VROM en de professionele organisaties hun ondersteuning voor de landelijke uitrol kenbaar maakten. De doelstelling was en is om zoveel mogelijk gemeenten te bewegen hun welstandsnota te digitaliseren via WelstandTransparant.

Gemeenten hoeven alleen in de digitalisering van hun welstandsnota te investeren, de onderliggende infrastructuur is door het Rijk, de Federatie Welstand en de regionale welstands- en monumentenorganisaties opgebouwd en betaald.

(G.M. van der Waal, projectleider).

Routes naar Welstand

Na voltooiing van het project Routes naar Welstand in 2008, resteerde de toezegging om een essaybundel te publiceren waarin de rol en de speelruimte van (lagere) overheden wordt beschreven om ontwerp kwaliteit af te dwingen, wanneer in een systeem van design and construct en via dichtgetimmerde aanneemcontracten een (vernieuwing van een) snelweg over hun grondgebied tot stand wordt gebracht.

Deze essaybundel, Gebiedskwaliteit rond infrastructuur, werd gepresenteerd op het symposium 'Infrastructuur als katalysator van gebiedsontwikkeling' op 29 september 2009 in Amersfoort. Het symposium kwam op initiatief van de Federatie Welstand tot stand in samenwerking met adviesbureau Twynstra Gudde, kenniscentrum Connekt en de leerstoel Gebiedsontwikkeling van de TU Delft (prof. Friso de Zeeuw).

Tijdens het symposium spraken Siebe Riedstra (DG Mobiliteit, ministerie van Verkeer en Waterstaat), Cora van Nieuwenhuizen (gedeputeerde Noord-Brabant), Job Klaassen, (gedeputeerde Overijssel) en Ton Venhoeven, de rijksadviseur voor de infrastructuur. Friso de Zeeuw sloot het symposium af met een betoog over 'Infra aan de macht'.

In de essaybundel komen naast De Zeeuw aan het woord: prof. Hugo Priemus, Henk Licher, Jan Wabeke, Flip ten Cate en David van Zelm van Eldik, en Jeroen den Uyl.

Mooi Europa

De enorme inzet en fabelachtige werkkraft van prof. Nico Nelissen als trekker van het project Mooi Europa, heeft ervoor gezorgd dat er in oktober 2009 een schitterend boek van de persen is gerold, een jaar nadat in het internationale congres SAMENSPEL voor dit boek de aftrap was gegeven.

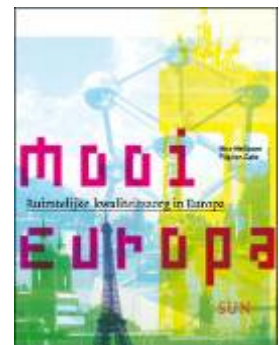
Mooi Europa bevat een vergelijking van de formele en informele regels in zeven West-Europese landen, met betrekking tot de borging van ruimtelijke kwaliteit. Daarvoor moesten in elk van de

zeven landen betrouwbare informanten worden opgespoord en bereid gevonden om antwoord te geven op een kleine twintig soms zeer complexe vragen. Het was een moeizaam proces om van alle beoogde landen de volledige informatie te verkrijgen. Uiteindelijk moest ervoor worden gekozen om Zweden, bij gebrek aan betrouwbare en volledige informatie, te vervangen door Zwitserland, waar wel goede ingangen beschikbaar bleken.

De empirische landeninformatie werd aangevuld met bezoeken aan 'kwaliteitsborgers', meestal equivalenten van welstandscommissies, in de diverse landen. Bovendien werden toparchitecten uit deze landen bevestigd op hun oordeel over het kwaliteitssysteem. Het boek is geïllustreerd met foto's uit het privé-archief van de auteurs, Nico Nelissen en Flip ten Cate.

Begin 2009 is besloten om het boek niet in eigen beheer uit te geven, maar om samenwerking te zoeken met een uitgeverij, die over een professioneel distributienetwerk beschikt. We kwamen uit bij uitgeverij SUN, waar Martien de Vletter sinds kort leiding geeft aan een ambitieus programma architectuuruitgaven. Het boek is vormgegeven door de vaste vormgever van de Federatie Welstand, Philip Stroomborg. Het werd ten doop gehouden op 28 oktober 2009 met een kort symposium in KAdE Architectuurcentrum in Amersfoort, dat gehuisvest is in het gloednieuwe kantoor van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed, een schepping van de Spaanse architect Juan Navarro Baldeweg, die in 'Mooi Europa' uitgebreid aan het woord komt.

Algemene Ledenvergadering in Dronten

Op donderdag 2 juli 2009 werd de 78^e Algemene Ledenvergadering van de Federatie Welstand gehouden in Dronten. Flevoland en de Noordoostpolder worden gauw beschouwd als verre uithoeken van Nederland, maar dit heeft vermoedelijk meer te maken met een psychologisch effect van onwennigheid bij het betreden van nieuwland dan dat de afstanden werkelijk zo groot zijn. Plaats van samenkomst was De Meerpaal, architect Van Klinger's optimistisch en ultrademocratisch wijkcentrum voor alle Drontenaren uit de jaren zestig. Het gebouw is ooit bedacht als een zo neutraal mogelijk omhulsel voor allerlei maatschappelijk-culturele activiteiten waarvan Van Klinger de verwachting had dat ze spontaan zouden opborrelen. Dit idealistische concept doorstond de tand des tijds niet. Door een schil van ruimten langs de randen te leggen, is het effect van een grote kas waar je dwars doorheen kon kijken en waar je vrijelijk doorheen kon lopen van het ene stuk Dronten naar het andere, verloren gegaan. En door functies meer af te bakenen in daarvoor bestemde ruimten, is de door Van Klinger bedoelde spontaniteit van menselijk contact minder, dan hij had bedoeld en wenselijk vond. Daarmee is echter wel een realistischer vertaling van de huidige samenleving gemaakt. De verbouwing heeft er bovendien voor gezorgd dat er in Dronten een voorziening behouden is voor het geven en houden van uitvoeringen en evenementen. De gemeente is er trots op dat ze dit gebouw binnen haar grenzen heeft en kan exploiteren.

Tijdens het ochtendprogramma werden de leden toegesproken door de burgemeester van Dronten, A. de Jonge. Ondanks het volledig nieuwe centrum, met winkels boven woningen, straten en pleinen (een nogal hard en weinig specifiek ontwerp van AWG architecten) lijkt Dronten in fysiek opzicht nog steeds bevangen door de polder-pioniersgeest ten tijde van haar ontstaan. Die erfenis wordt in

Dronten goed beseft, zoals bleek tijdens de excursie door De Meerpaal en het centrum onder leiding van de burgemeester. Na de lunch werd de excursie per bus vervolgd door Flevoland en de Noordoostpolder, dit maal onder de deskundige leiding van Ingrid Nij Bijvank-van Herel, Niels Tienstra en Dirk Baalman van Het Oversticht. De polders staan voor belangrijke opgaven: het behoud en de versterking van de landinrichting waarvan het ontwerp als cultuuroed wordt aangemerkt, en de vernieuwing van dorpen als Ens en Nagele. Rond Dronten lagen de moestuinen die de dorpen van voedsel voorzagen. Daarbuiten de boerderijen voor akkerbouw, de erven omzoomd door heiningen van groen. Juist deze typologie van erf, de plaatsing van de gebouwen op het erf en de groene heiningen blijken nu kwetsbaar. In de dorpen in de Noordoostpolder, aangelegd in de jaren vijftig, worden tegenwoordig woonwijken uit de jaren dertig gebouwd. En de samenhang in de dorpen, die gegarandeerd werd door huurwoningen, dreigt te verdwijnen nu corporaties woningen verkopen en bewoners hun gang gaan. Kerken staan leeg en worden afgebroken. Het monument Nagele (zowel het stedenbouwkundig plan als de gebouwen) is een geval apart; bevestiging van beide zou te prefereren zijn vanwege de uitzonderlijke kwaliteit en schoonheid van dit dorp. Maar bevestiging van een uniek monument vindt men in Nederland vaak beneden het niveau van onze voortvarende samenleving (stilstand wordt meestal opgevat als achteruitgang). Zo was ook deze ledenvergadering weer zeer geslaagd, niet in het minst door de enthousiaste hulp van medewerkers van Het Oversticht.

Tweede secretarissenoverleg Almere

Op 5 november 2009 werd in Almere het tweede secretarissenoverleg gehouden. De uitnodiging hiervoor werd gedaan door secretaris Ton Kalkman. De secretarissen uit Eindhoven, Maastricht, Overbetuwe, Utrecht, Velsen en Voorschoten, met de vier secretarissen van Almere, kwamen bijeen in het stadhuis van Almere. Er werd in Almere volop gediscussieerd, bijvoorbeeld over de relatie met de politiek, over het regelen van reclame, hoe om te gaan met welstands- en monumentenadviezen in geïntegreerde commissies en het maken van jaarverslagen. Tussen de gemeenten onderling zijn er grote verschillen in de manier waarop het welstandsadvies is georganiseerd. Die verschillen hebben sterk te maken met de grootte van een de gemeente en bestaande tradities in kwaliteitsbeheer. In welstandsland bloeien duizend bloemen, een groot goed, want alleen zo kunnen de karakteristieken van gemeenten (veel buitengebied, of juist veel monumenten en beschermde gezichten, een kleine kern of een groot en dichtbebouwd stedelijk gebied met veel buitenwijken) de maatwerkbehandeling krijgen die ze toekomen. De Federatie Welstand wil dit overleg minimaal een keer per jaar samen met een gemeente die zich hiervoor aanmeldt organiseren, opdat de secretarissen een platform hebben voor ontmoeting en uitwisseling van kennis en informatie. In de praktijk bekleden secretarissen een betrekkelijk geïsoleerde positie in de ambtelijke hiërarchie. Ze hebben een dubbele loyaliteit, in dienst van gemeenten, maar ook als toegevoegd lid van de commissie. Door een ontmoetingsplek te creëren, kunnen ze elkaar ondersteunen.

Koepel van welstands- en monumentenorganisaties

Onder de vlag van de koepel van welstands- en monumentenorganisaties was de Federatie Welstand betrokken bij de voorbereiding van de Handreiking Gemeentelijke Monumentencommissies, in goede samenwerking met de VNG en de RCE. Aan de uiteindelijke uitgave die in september 2009 door de VNG werd uitgebracht, ging een aantal bijeenkomsten

vooraf. De Handreiking wil gemeenten behulpzaam zijn bij een betere opzet van de monumentenadvisering die in sommige gemeenten nog in de kinderschoenen staat. De opzet van welstandscommissies, zoals bij Woningwet 2003 is geregeld, heeft daarbij tot voorbeeld gediend, onder andere de honorering van commissieleden, de gewenste deskundigheid of de zittingstermijnen.

Het 'rode' boekje van de Federatie en de werkgroep monumentenpublicaties werd in 2009 op de website van de Federatie gezet, na een aanpassing door huisvormgever Philip Stroomberg. Het cursusprogramma Erfgoed in de Praktijk wordt sinds jaar en dag georganiseerd door Nationaal Restauratie Fonds, RCE en Erfgoed Nederland. De Federatie Welstand doet actief mee aan het programma met een cursus Kennismaken met welstandscommissies en commissies ruimtelijke kwaliteit. De werkgroep die zich buigt over de programmering komt een aantal malen per jaar bijeen.

Visitatie

Door het regelmatig bezoeken van welstandsvergaderingen kan de Federatie Welstand een vergelijkend overzicht krijgen van de manieren waarop welstandsvergaderingen in de praktijk verlopen. Sinds 2003 worden eisen gesteld aan deze vergaderingen: de openbaarheid, de verslaglegging, de zittingsduur van commissieleden, de onafhankelijkheid van de voorzitter, de deskundigheid, enz. De visitatie is opgezet om gemeenten en commissies scherp te houden en inzicht te krijgen in wat er aan verbeteringen nodig is. Najaar 2009 zijn de eerste visitaties gedaan; in 2010 zal er een rapportage van verschijnen.

Bijeenkomst burgerleden Apeldoorn 25 september

Burgerleden maken het verschil, zou het motto kunnen zijn van de jaarlijkse bijeenkomsten die het Gelders Genootschap sinds twee jaar organiseert. Op deze burgerledendag waarvoor alle leden in Nederland worden uitgenodigd, kunnen burgerleden elkaar ontmoeten en worden workshops gehouden. De rol van burgerleden binnen een commissie wordt steeds belangrijker geacht: zij kennen vaak als geen ander hun gemeente en hebben een praktische inbreng in de commissie. De bril die ze ophebben, is van geheel andere aard dan die van de ontwerpers of de deskundigen in de commissie. Door het ontwerp als autonome discipline te relativieren, door 'met beide benen op de grond te staan' kunnen andere, misschien meer maatschappijverbonden zaken in het ontwerp aan de orde worden gesteld. Burgerleden vormen zo de directe link met hun achterban. De directeur van de Federatie Welstand was in Apeldoorn de dagvoorzitter.

Cursussen van de Federatie Welstand

- Kwaliteit in commissie

De Federatie Welstand neemt sinds enige tijd deel aan de programmacommissie van stichting Erfgoed Nederland (voorheen Nationaal Contact Monumenten), het Nationaal Restauratiefonds en de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. In 2009 verzorgde de Federatie

Welstand twee cursussen met de titel 'Kwaliteit in commissie' in Zwolle en Eindhoven. De cursus biedt nieuw aangestelde commissieleden een blik op het handwerk van de commissie. Maar de cursus wordt in de praktijk ook bezocht door welstands- of monumentensecretarissen die collega's willen ontmoeten of willen horen wat politiek Den Haag over welstand en monumenten te melden heeft. Tijdens het ochtendprogramma wordt tijd ingeruimd voor discussie, nadat gebleken is dat daaraan vooral veel behoefte bestaat. De programmering met excursies en toelichtingen richt zich op de wisselwerking tussen monument / nieuwbouw. Er wordt gebouwd in beschermde stadsgezichten, er moeten nieuwe functies in gebouwen komen die historisch een andere bestemming hadden en er moeten grote nieuwe programma's worden gerealiseerd op plekken die daar eigenlijk te klein voor zijn. Hoe gaan gemeenten met die kleinschalige, maar vaak zeer lastige opgaven om? En hoe moeten commissieleden adviseren in zo'n geval? Zijn ze volgend of krijgen ze de kans in een vooroverleg kanttekeningen te plaatsen? Met welke (nieuwe) wettelijke kaders hebben de commissies te maken? Op dit type vragen en vraagstukken probeert de cursus een antwoord te geven.

- Schriftelijk welstandsadvies

Schriftelijk welstandsadvies is een training voor secretarissen en commissieleden uit welstands-, monumenten- en geïntegreerde commissies die meestal een keer per jaar door de Federatie wordt gegeven. In 2009 is de cursus in voor- en najaar gehouden. De training is bestemd voor personen die bijgeschoold willen worden in de juridische aspecten van het welstands- of monumentenadvies. Maar de cursus richt zich ook op taalvaardigheden, omdat een helder, goedgeschreven, begrijpelijk en juridisch goed onderbouwd advies een absolute voorwaarde is voor de advisering. Een dergelijk advies voorkomt juridisch getouwtrek en is in staat begrijpelijk te maken op welke overwegingen het advies is gebaseerd. Vaag taalgebruik, slordig taalgebruik en jargon zijn dodelijk voor de legitimiteit van het advies. Vaak goed bedoeld om collega-ontwerpers niet onnodig te kwetsen, zijn ze onduidelijk en verhullend waardoor er later misverstanden ontstaan die een snelle behandeling van het bouwplan in de weg staan. Docenten waren ook in 2009 Maurice Bogie van het Gelders Genootschap, die het juridische deel voor rekening neemt, en Cees Braas van de Hogeschool Utrecht, die de cursisten aanwijst waar je bij het schrijven van een advies taalkundig op moet letten. In een workshopachtige setting vergelijken en analyseren de cursisten een aantal voorbeelden van adviezen en – niet onbelangrijk – kunnen ze met hun collega's overleggen over *best practices*.

3 Ontwikkelingen in beleid en organisatie

Nieuwe leden / opzeggingen

In 2009 is de Federatie Welstand uitgebreid met de gemeenten *Ede* en *Oss*; beide gemeenten meldden zich aan voor het lidmaatschap.

Met de *Vereniging Bouw- en woningtoezicht Nederland* is in 2009 een ruillidmaatschap 'met gesloten beurzen' tot stand gekomen. De Federatie beschouwt BWTN als belangrijke partner in het proces waarin ruimtelijke kwaliteit vorm krijgt.

Helaas heeft de gemeente *Voerendaal* juni 2009 het lidmaatschap met ingang van 2010 opgezegd. Na pogingen van het bestuur van de regionale welstands- en monumentenorganisatie *WZNB* om met een nieuwe directeur de organisatie nieuwe vleugels te geven, is deze poging in 2009 gestrand. De Federatie werd juli 2009 op de hoogte gesteld van de voorgenomen opheffing van de Gemeenschappelijke Regeling Welstandszorg Noord-Brabant met ingang van 1 januari 2012. Daarmee ging een ontmanteling van de organisatie, het bureau en de werkzaamheden van *WZNB* gepaard die ertoe leidde dat ook het lidmaatschap van de Federatie Welstand per 1 januari 2010 werd opgezegd.

Bestuursactiviteiten en commissies

Het Algemeen Bestuur (AB) van de Federatie Welstand vergaderde driemaal in 2009: 11 maart, 2 juli en 28 oktober. De AB vergadering op 2 juli werd gecombineerd met de Algemene Ledenvergadering.

Sinds 2005 neemt het Dagelijks Bestuur (DB) met een intensievere vergaderfrequentie een deel van de overleg- en consulteringstaken van de Federatie richting het AB over. Er wordt veel gebruik gemaakt van de directe lijn tussen de leden van het DB en de Federatie. In 2009 kwam het DB vijf maal in plaats van zes maal bijeen: 11 maart, 1 april, 13 mei, 25 september en 28 oktober (de vergadering van 9 december kwam te vervallen).

In 2009 heeft een aantal mutaties in het Algemeen Bestuur (AB) plaatsgevonden:

De heer J. Damen, hoofd welstands- en monumentenzorg van *WZNB* Mooi Brabant, werd op de ledenvergadering van 2 juli 2009 in het AB benoemd. Echter, door een verandering van werkring, samenhangend met de toekomstige ontmanteling van de gemeenschappelijke regeling in Noord-Brabant en daarmee van *WZNB*, trad de heer Damen in het najaar van 2009 uit het AB.

De heer L. Houët, gemeente Tilburg, maakte najaar 2009 bekend dat hij april 2010 met vervroegd pensioen gaat.

De heer J. Iding, wethouder te Oss, werd op de ledenvergadering van 2 juli 2009 benoemd in het AB (hij woonde per 1 januari 2009 als kandidaat-lid de vergaderingen van het AB bij).

De heer D. Lambert is najaar 2009 voorgedragen door het bestuur van BNSP voor de vacante plaats in het AB, in de categorie rechtspersonen. De heer Lambert is stedenbouwkundige met een eigen bureau. Tot zijn benoeming op 1 juli 2010 is hij kandidaat-lid.

De heer G.-J. van Leeuwen, directeur van de vereniging Bouw- en Woningtoezicht Nederland, werd op de Algemene Ledenvergadering van 2 juli 2009 benoemd in het AB (vanaf 1 januari 2009 was hij kandidaat-lid).

De heer J. Jansen vertrok in maart 2009 als directeur van Het Oversticht. In het AB werd hij sindsdien vervangen door de adjunct-directeur van Het Oversticht, de heer D. Baalman. De heer Baalman werd op de Algemene Ledenvergadering van 2 juli benoemd in het AB.

De heer N. de Vreeze, directeur WZNH, veranderde op 1 juli 2009 van werkkring (hij werd benoemd tot stadsarchitect in Amersfoort). Een deel van zijn directeursstaken, bijvoorbeeld zijn plaats in het AB, werd tot voorjaar 2010 behartigd door de heer F. van den Meiracker, directeur Dorp, Stad & Land. Op 1 februari 2010 is de heer J. Mühren benoemd tot directeur WZNH en neemt hij plaats in het AB.

Jaarcongres en Algemene Ledenvergadering

De 78^e Algemene Ledenvergadering (ALV) werd in 2009 gehouden in Dronten. Initiatief hiervoor kwam van de toenmalige directeur van de regionale welstands- en monumentenorganisatie Het Oversticht, Jeroen Jansen (Het Oversticht voert niet alleen in Overijssel, maar ook in Flevoland en de Noordoostpolder projecten uit). De ledenvergadering, met daaraan voorafgaand de vergadering van het Algemeen Bestuur, werd gehouden in De Meerpaal, het ooit spraakmakende ontwerp van architect Frank van Klinger. De jaarverslagen werden behandeld, alsook het jaarplan, de begroting, de projectenlijst en de bestuursmutaties. Ook lichtte de directeur van de Federatie Welstand de laatste politieke nieuwsberichten over de aanzienlijke uitbreiding van vergunningvrij bouwen en over de toekomstige positie van de welstandscommissies toe. Aan het einde van het officiële ledenprogramma werden de leden verwelkomd en toegesproken door de burgemeester van Dronten, A. de Jonge die hen vervolgens rondleidde door De Meerpaal en het nieuwe winkelcentrum. Na de lunch in De Meerpaal was er een busexcursie door de buitengebieden van de Flevopolder en de Noordoostpolder, waarbij de dorpen Ens en Nagele werden bezocht. De dag werd afgesloten op het zonnige terras voor De Meerpaal.

Overige projecten in 2009

De medewerkers van de Federatie Welstand hebben in 2009, in overeenstemming met het beleidsplan, hun tijd besteed aan de volgende onderwerpen (NB: een inhoudelijke beschrijving van de projecten treft u aan in het vorige hoofdstuk van dit jaarverslag):

a. Communicatie met de leden

Het bureau van de Federatie Welstand krijgt regelmatig vragen en verzoeken om advies voorgelegd. Ze gaan concreet over reglementen of veranderingen in wet- en regelgeving. Maar de Federatie is ook mede-organisator van cursussen, houdt presentaties voor leden, geeft lezingen, verzorgt

publicaties of leidt debatten. Hiertoe wordt samengewerkt met allerlei partijen: regionale welstands- en monumentenorganisaties, gemeenten of instituten. In alle gevallen gaat het om de toekomst van het welstands- en monumentenbeleid, die de Federatie Welstand als koepel zo goed mogelijk wil behartigen. Het contact met welstands- en monumentensecretarissen is versterkt met de organisatie van het zogenaamde secretarissenoverleg. Ook de visitaties van welstands- of geïntegreerde commissies verbeteren het onderlinge contact.

Dirov:

De Federatie voert al enige jaren geïnstitutionaliseerd overleg met de negen regionale welstands- en monumentenorganisaties in het verband van het Dirov ('Directeurenoverleg'). In het Dirov zijn vertegenwoordigd de directeuren van Hûs en Hiem, Libau, Het Oversticht, Gelders Genootschap, Welstand en Monumenten Midden-Nederland (WMMN), Welstandszorg Noord-Holland (WZNH), Dorp Stad & Land (DSL) en Welstandszorg Noord-Brabant (WZNB). Door de voorgenomen opheffing van de Gemeenschappelijke Regeling in Noord-Brabant zal ook WZNB, de regionale welstands- en monumentenorganisatie worden opgeheven. De voorbereiding hiertoe vond al in 2009 plaats; wel was WZNB in 2009 nog bij het Dirov betrokken.

De directeur en beleidsmedewerker van de Federatie worden uitgenodigd voor de vergaderingen van het Dirov die een aantal malen per jaar plaatsvinden. Naast de bestuursvergaderingen en de Algemene Ledenvergadering zijn vooral de Dirov-bijeenkomsten belangrijk en nuttig om te horen wat er zich in het veld afspeelt. Ook worden er samen met Dirov projecten uitgezet en strategisch overleg gevoerd.

Secretarissenoverleg:

In 2008 is de Federatie Welstand begonnen met het organiseren van meetings voor secretarissen van welstands- en geïntegreerde commissies. Het overleg is bedoeld om secretarissen een platform te bieden om met elkaar te discussiëren, elkaar vragen te stellen en ideeën en tips uit te wisselen. De dag wordt telkens op de volgende manier ingedeeld: 's ochtends een discussie over een aantal actuele onderwerpen, lunch (aangeboden door de ontvangende gemeente) en 's middags een wandeling langs projecten. Nadat Den Haag zich in 2008 als gastvrouw had aangemeld, werd in 2009 een bijeenkomst in het stadhuis van Almere belegd. De organisatie hiervoor lag in de kundige handen van de welstandssecretaris van Almere, Ton Kalkman. Er werd vooral veel informatie uitgewisseld tussen de aanwezige secretarissen; daarbij kwamen allerlei onderwerpen naar voren, zoals de relatie met de politiek en hoe die te optimaliseren, of de manier waarop men omgaat met het welstands- en monumentenadvies in een geïntegreerde commissie (twee afzonderlijke adviezen of een geïntegreerd advies?) En de vraag werd gesteld of gemeenten al voorbereidingen troffen voor de digitale aanlevering van adviezen in de aanloop naar de uitvoering van de Wabo. Ook werd er uitgebreid gesproken over de consequenties van de uitbreiding van vergunningvrij bouwen voor gemeenten en diensten als Bouw- en woningtoezicht, waaronder ook de welstandssecretarissen vallen. Na een toelichting op het reclamebeleid van Almere door secretaris Ton Kalkman werd een broodje gegeten en een wandeling door de stad gemaakt. Een ware ontdekking voor de meeste aanwezigen was het tweede maaiveld op verschillende daken in het nieuwe centrum van Almere, een fascinerende wereld van looppaden, golvende grasdaken en terrassen in de openlucht waarvan je hoopt dat die in vervolgprojecten wordt herhaald.

b. Externe communicatie

De belangrijkste taak van de Federatie Welstand ligt in de belangenbehartiging en het vertegenwoordigen van het 'gezicht' van de welstands- en monumentencommissies. In dit kader heeft de Federatie in 2009 zeer intensief actie ondernomen. Er zijn gesprekken gevoerd met bestuurders en met ambtenaren en brancheorganisaties in de sector van bouw, cultuurhistorie, ontwerp en ruimtelijke ordening. Ook de landelijke politiek kreeg in 2009 veel aandacht. Er waren herhaalde gesprekken en schriftelijke contacten met vertegenwoordigers van vrijwel iedere Tweede Kamerfractie en ook met Eerste Kamerleden is overleg gevoerd. Aanvankelijk wekelijks, na verloop van tijd elke twee weken werd de strategie van deze 'lobby' besproken in een 'strategiegroep', bestaande uit Kees van Esch (directeur Gelders Genootschap), Wijbrand Havik (directeur Libau), Heero Meindersma (oud-directeur Het Oversticht), Manon van der Wiel (secretaris Welstand en Monumenten Utrecht), Flip ten Cate (directeur Federatie Welstand) en Christian Braak (secretaris, bureaumedewerker Federatie Welstand).

Beleidsmedewerker Gerda ten Cate heeft het contact met de lidgemeenten geïntensiveerd. Er is frequent contact geweest met tal van ambtelijk welstandssecretarissen en er zijn diverse bezoeken afgelegd, vaak door de beleidsmedewerker en de directeur samen, aan de gemeentelijk secretarissen en/of aan de verantwoordelijk wethouder.

De Federatie heeft verder kennis en capaciteit ingebracht in de organisatie van het Landschapsmanifest. De Federatie-directeur is voorzitter van het Platform Kwaliteitszorg van het Landschapsmanifest, en is uit dien hoofde betrokken bij het beoordelen en begeleiden van het instrumentarium voor ruimtelijke kwaliteit, vooral structuurvisies.

Sinds jaar en dag participeert de Federatie ook in het Overlegplatform Bouwregelgeving en de daaronder ressorterende Juridisch-technische Commissie – twee adviesorganen van het ministerie van VROM.

c. Projecten

In 2009 is door de medewerkers van de Federatie Welstand aan de volgende onderwerpen op een projectmatige manier gewerkt:

- WelstandTransparant
- Routes naar Welstand
- bijeenkomst burgerleden
- Secretarissenoverleg
- publicatie 'Mooi Europa'
- Algemene Ledenvergadering 2009
- cursussen
- Oog voor Welstand
- up to date houden van website www.fw.nl

4 Bestuursleden en commissies per ultimo 2009

Algemeen Bestuur

De heer D.A.M. Akkermans

Burgemeester van gemeente Echt-Susteren, namens de ledencategorie gemeenten met een eigen welstandsorgaan

De heer drs. F.H.J. Altenburg

Senior beleidsmedewerker planologische monumentenzorg, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, niet stemhebbend

De heer drs. ing. D. Baalman

Adjunct-directeur Het Oversticht, namens de ledencategorie provinciale/regionale welstands- en monumentenorganisaties (Overijssel en Drenthe)

Mevrouw ing. C.L.M. Buys

Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam, namens de ledencategorie rechtspersonen (NVTL)

De heer ir. C.E. van Esch

Directeur Gelders Genootschap, namens de ledencategorie provinciale/regionale welstands- en monumentenorganisaties (Utrecht en Gelderland)

De heer ir. P.W. Havik

Directeur Libau, namens de ledencategorie provinciale/regionale welstandsorganisaties (Groningen en Friesland)

De heer ir. J. Iding

Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling gemeente Oss, namens de ledencategorie gemeenten met een eigen welstandsorgaan

De heer mr. G.J. Jansen

Commissaris der Koningin te Overijssel, namens de ledencategorie onder art. 7.d van de statuten, op persoonlijke titel

De heer ing. arch. G.-J. van Leeuwen

Directeur Bouw- en Woningtoezicht Nederland, namens de categorie rechtspersonen (BWTN)

De heer prof. dr. N.J.M. Nelissen
Namens de ledencategorie onder art. 7.d van de statuten, op persoonlijke titel

Mevrouw drs. A.M.J. Rijckenberg
Voorzitter Commissie voor Welstand en Monumenten Amsterdam, namens de ledencategorie gemeenten met een eigen welstandsorgaan

Mevrouw drs. M.P. van der Wiel
Secretaris Commissie Welstand en Monumenten Utrecht, namens de ledencategorie gemeenten met een eigen welstandsorgaan

Dagelijks bestuur

De heer mr. G.J. Jansen, commissaris der Koningin te Overijssel, voorzitter

De heer ir. C.E. van Esch, directeur Gelders Genootschap, penningmeester en vice-voorzitter

Mevrouw drs. M. van der Wiel, secretaris Commissie Welstand en Monumenten Utrecht, secretaris

De heer F. ten Cate, directeur Federatie Welstand

Bureau

Flip ten Cate, directeur
Gerda ten Cate, beleidsadviseur
Christian Braak, bureaumedewerker

Secretariaat

Federatie Welstand
Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam
Telefoon: 020 – 412 49 64
Fax: 020 – 612 13 70
E-mail: info@fw.nl
Website: www.fw.nl

Postrekening 333 666 t.n.v. Federatie Welstand, Amsterdam

Samenstelling commissies

Het bestuur en het bureau van de Federatie Welstand worden geadviseerd door een aantal commissies. Hieronder volgt een overzicht van de samenstelling per 31 december 2009.

Strategiegroep

Kees van Esch (Gelders Genootschap)
Wijbrand Havik (Libau)
Heero Meindersma (oud-directeur Het Oversticht)
Flip ten Cate (Federatie Welstand)
Manon van der Wiel (gemeente Utrecht)
Christian Braak (secretaris, Federatie Welstand)

Project WelstandTransparant

Stuurgroep:

Federatie Welstand (Flip ten Cate)
Federatie Welstand / Dorp, Stad & Land (Frans van den Meiracker)
Ministerie van VROM/ WWI (Hajé van Egmond)
Ministerie van BZK (Bastiaan Garnier)
Ministerie van OC&W/ RACM (Ronald Wiemer)
Vereniging BWT (Edward de Wit)
BNA/ BNSP (Bert Oomen, Croonen Adviseurs)
Geonovum (Marcel Reuvers)
*Paul Francissen is door het ministerie van BZK als adviseur van ICTU betrokken bij het project WelstandTransparant (o.a. voor de oplevering van de pilots), maar is geen lid van de stuurgroep.

Projectteam:

GerhardMark van der Waal (projectcoördinator, Dorp, Stad & Land)
Martijn Snel (ICT-adviseur, Dorp, Stad & Land)
Hilde Harmsen (projectmedewerker, Dorp, Stad & Land), later Ruud Kuipéri

Project Routes naar Welstand

Werkgroep:

Flip ten Cate, Federatie Welstand
Dave Ellens, Welstandszorg Noord-Brabant
Jaap voor in 't Holt, Commissie voor Welstand en Monumenten Rotterdam
Ton Langenberg, Welstandscommissie Eindhoven
Frans van den Meiracker, directeur Dorp, Stad & Land
Jef Mühren, WZNH, adviescommissies voor ruimtelijke kwaliteit
Anthony Tom, directeur Welstand en Monumenten Midden-Nederland
Jan Wabeke, Gelders Genootschap
Manon van der Wiel, Commissie Welstand en Monumenten Utrecht

Expertteam Ruimtelijke Kwaliteit Routeontwerp:

Marja Haring, architect, gemeente Rotterdam; adviseur Dorp, Stad & Land
Frank Meijer, landschapsarchitect, MTD landschapsarchitecten, Den Bosch
Jan Wabeke, secretaris, Gelders Genootschap

Gijs Wolfs, stedenbouwkundige, wUrck architectuur stedenbouw landschap, Rotterdam

Afvaardiging Federatie Welstand in projectgroep Handreiking Gemeentelijke Monumentencommissies

Simon van den Berg, Gelders Genootschap

Flip ten Cate, Federatie Welstand

Gerda ten Cate, Federatie Welstand

Wijbrand Havik, Libau

Deelnemers project visitatie:

Tim Brill, Hûs en Hiem (gemandateerd architect)

Remke Brouwer, gemeente Almere (secretaris welstandscommissie)

Flip ten Cate, Federatie Welstand

Frans Gijsbers, gemeente Eindhoven (voorzitter commissie ruimtelijke kwaliteit)

Wijbrand Havik, Libau

Paul Jongen

Frank Keuls, gemeente Almere (secretaris welstandscommissie)

Carla de Kovel, Dorp Stad & Land (gemandateerd architect)

Jan de Koning

Rob Rijk, gemeente Bergen op Zoom (secretaris welstandscommissie)

Hugo Schut, gemeente Rotterdam (secretaris welstandscommissie)

Bert Statema, gemeente Arnhem (voorzitter commissie voor welstand en monumenten)

Renso Woltjes, Libau

5 Externe contacten

Een steeds belangrijker onderdeel van de taken van de Federatie Welstand is dat van belangenbehartiger voor het welstands- en monumententoezicht. De directeur spreekt daarom regelmatig met externe partijen die direct of zijdelings met welstand en monumenten te maken krijgen. Hieronder volgt een globaal overzicht van de structurele gesprekken die in 2009 gevoerd zijn; incidentele contacten met bijvoorbeeld Kamerleden, ambtenaren, brancheorganisaties e.d. blijven buiten beschouwing. Wel zijn de interviews met de pers opgenomen.

Overleg en advies

De Federatie Welstand is een van de deelnemers aan het Overlegplatform Bouwregelgeving (OPB) en de Juridisch-technische Commissie (JTC), twee adviesorganen van het ministerie van VROM op het terrein van de bouwregelgeving. Beide organen komen gemiddeld viermaal per jaar bijeen. OPB en JTC bespreken vooral technische voorstellen voor aanpassing en verbetering van de bouwregelgeving, zoals aanscherping van de energieprestatienorm van gebouwen, brandveiligheid en de gecertificeerde bouwbesluittoets, waardoor niet langer de ambtenaren van Bouw- en woningtoezicht een bouwplan toetsen aan het Bouwbesluit, maar een gecertificeerd privaat bedrijf (dat kan ook het ontwerpbureau zelf zijn).

De Federatie Welstand is lid van de programmacommissie van Erfgoed Nederland, Nationaal Restauratiefonds en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Deze commissie stelt jaarlijks een cursusprogramma 'Erfgoed in de Praktijk' samen, waaraan de Federatie Welstand een bijdrage levert. In het voorjaar en najaar van 2009 heeft de Federatie introductiecursussen over welstands- en monumentenadvisering georganiseerd, in Zwolle en Eindhoven. De cursus 'Kwaliteit in commissie' is bestemd voor nieuwe commissieleden, zowel professionals als leken, maar kan ook gevolgd worden door de commissiesecretarissen.

De Vereniging Nederlandse Gemeenten, de Federatie Welstand en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hebben gedrieën in 2009 de Handreiking Gemeentelijke Monumentencommissies samengesteld. Een werkgroep met personen uit de drie instituten bereidde in een aantal bijeenkomsten de tekst voor. De handreiking is bedoeld om gemeenten behulpzaam te zijn in het op de juiste manier organiseren van het monumentenbeleid.

Overleg met wethouders van gemeenten met een eigen welstandscommissie is noodzakelijk en belangrijk om te peilen hoe bestuurders denken over ruimtelijke kwaliteit en hoe zij hiervoor binnen hun gemeente beleid voortzetten / dan wel op een nieuwe manier handen en voeten geven. In 2009 hebben de directeur en de beleidsmedewerker gesprekken gevoerd met de wethouders van

Beesel en Deurne, respectievelijk Jan Smolenaars en Henk Kerkers. Ook het aanknopen van banden met welstands- of monumentensecretarissen van gemeenten met een eigen welstands-, monumenten- of geïntegreerde commissie is als project opgestart. Het jaarlijks terugkerende secretarissenoverleg is daarvan het gevolg, maar er worden ook bezoeken gebracht aan steden, zoals in 2009 Bergen op Zoom, waar de directeur en beleidsmedewerker werden geïnformeerd en rondgeleid door welstandskoördinator Rob Rijk. Door deze gesprekken hoopt de Federatie meer directe voeling te houden met haar leden.

In november 2005 is door een groot aantal partijen het 'Landschapsmanifest' ondertekend, een oproep van een alliantie van professionals om een intensiever begrip voor de kwaliteiten van het landschap te ontwikkelen. De betrokken partijen, uiteenlopend van Natuurmonumenten via de Land- en tuinbouworganisaties tot projectontwikkelaar AM, zijn alle op de een of andere manier betrokken bij de transformatie van het agrarische cultuurlandschap. Ook de Federatie Welstand is sinds de oprichting bij de alliantie betrokken. De directeur van de Federatie Welstand is een actief lid van de stuurgroep van het Landschapsmanifest en voorzitter van het Platform Kwaliteitszorg. Dit platform geeft uitvoering aan de afspraken die gemaakt zijn tijdens de LandschapsTop die de alliantie van het Landschapsmanifest op 26 en 27 september 2008 organiseerde in Radio Kootwijk. Tijdens deze top, die tevens de afsluiting was van de eerste Landschapstriënnale, werd het 'Akkoord van Apeldoorn' ondertekend door deelnemers aan het Landschapsmanifest en vertegenwoordigers van Rijk, provincies en gemeenten. Ook is de Federatiedirecteur lid van de 'kleine stuurgroep', het algemeen bestuur van het Landschapsmanifest.

Overige externe vertegenwoordiging van de Federatie Welstand:

De directeur van de Federatie Welstand had in 2009 als voorzitter zitting in de stuurgroep van het project WelstandTransparant.

De directeur is voorzitter van de Stichting Ruimtelijke Kwaliteit, uitgever van het kwartaaltijdschrift Oog voor Welstand.

In het kader van het landschapsmanifest wordt geparticipeerd in de campagne 'Een mooier landschap, maak het mee!'

6

2009 in cijfers

Balans na verwerking exploitatieresultaat

	<u>31 december 2009</u>	<u>31 december 2008</u>
Vlottende activa		
Vorderingen en overlopende activa		
Debiteuren	11.337	96.389
Overige vorderingen	<u>16.408</u>	<u>16.415</u>
	27.745	112.804
Liquide middelen	<u>233.392</u>	<u>220.518</u>
Som der vlottende activa	261.137	333.322
Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Crediteuren	19.403	90.533
Belastingen en premies sociale verzekeringen	8.134	5.133
Overige schulden	<u>65.074</u>	<u>124.651</u>
	<u>92.611</u>	<u>220.317</u>
Uitkomst activa min kortlopende schulden	<u><u>168.526</u></u>	<u><u>113.005</u></u>
Eigen vermogen		
Algemene reserve	121.026	103.005
Bestemmingsreserve	<u>47.500</u>	<u>10.000</u>
	<u><u>168.526</u></u>	<u><u>113.005</u></u>

Staat van baten en lasten	werkelijk 2009	begroting 2009	werkelijk 2008
	€	€	€
Opbrengsten			
Contributies	350.884	362.566	293.269
Projectopbrengsten	183.509	500	252.690
Activiteitsopbrengsten	12.035	7.264	46.026
Som der opbrengsten	<u>546.428</u>	<u>370.330</u>	<u>591.985</u>
Kosten			
Kosten projecten	197.879	p.m.	246.493
Activiteitskosten	10.605	11.000	65.512
Personeelskosten	197.326	227.000	193.890
Afschrijvingen			
Materiële vaste activa	-	500	-
Overige bedrijfskosten			
Bureaunkosten	55.411	46.000	37.043
Bestuurskosten	4.752	5.000	6.236
Huisvesting	15.064	17.000	14.858
Algemene kosten	9.202	15.500	10.529
Bijdragen in projecten	2.500	38.000	
	<u>86.929</u>	<u>121.500</u>	<u>68.666</u>
Diverse lasten	-	2.000	-
Som der bedrijfslasten	<u>492.739</u>	<u>362.000</u>	<u>574.561</u>
Exploitatieresultaat voor intrest	53.689	8.330	17.424
Intrest	1.832	3.000	1.615
Exploitatieresultaat	<u>55.521</u>	<u>11.330</u>	<u>19.039</u>
Verdeling exploitatieresultaat			
Toevoeging aan algemene reserve	18.021		9.039
Toevoeging aan bestemmingsreserve	<u>37.500</u>		<u>10.000</u>
	55.521		19.039

7 Publicaties

Oog voor Welstand

Het jaar 2009 was de vijfde – en laatste – jaargang waarin het vaktijdschrift Oog voor Welstand uitkwam. Door de economische crisis konden de regionale welstands- en monumentenorganisaties die loyaal een groot deel van de oplage afnamen om te verspreiden onder haar leden, niet meer aan deze verplichting voldoen. Dit leidde ertoe dat het Algemeen Bestuur verwittigd werd van het voornemen van de uitgever van Oog, de stichting Publicaties Ruimtelijke Kwaliteit, om het kwartaalblad eind 2009 te staken. Daarmee heeft Oog vijf jaar bestaan en heeft de redactie twintig interessante nummers gemaakt, het laatste een dubbelnummer. Het is jammer dat dit veelzijdige vakblad door de omstandigheden niet voortgezet kon worden.

Met het laatste dikke dubbelnummer 'Raad en Ruimte' worden speciaal de nieuwe gemeenteraden aangesproken die na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010 zullen worden geïnstalleerd. Zij zijn de democratisch aangewezen personen van wie verwacht mag worden dat ze oog en hart hebben voor de complexe materie van de ruimtelijke kwaliteit, die dankzij wetgeving, verrommeling en vergrijzing in Nederland steeds lastiger te realiseren valt. Flip ten Cate benoemt in zijn column in dit nummer de zorg voor ruimtelijke kwaliteit een kerntaak van de overheid, 'omdat daarmee een kwetsbare, publieke waarde wordt verdedigd, namelijk "leefbaarheid": een waarde die in ons aller belang is'.

In het dubbelnummer is een divers menging van artikelen en columns gemaakt; waaronder een artikel met de veelzeggende titel 'Raadsleden debatteren zelden over schoonheid'. Verder wordt de inbreng van burgerleden in welstands- of monumentencommissies onder de loep genomen en worden de voor- en nadelen van de uitbreiding van vergunningvrij bouwen op een rijtje gezet: leiden minder regels tot meer burenruzies of niet? Belangrijk is de agenda die de redactie van Oog heeft opgesteld met daarin de belangrijkste onderwerpen die de komende jaren vooral een rol zullen spelen in ruimtelijk beleid: krimp, gebiedsontwikkeling, herbestemming, modernisering monumentenzorg, particuliere opdrachtgevers, burgerparticipatie, megastallen en het klimaat. Een voor velen herkenbare lijst opgaven die hopelijk door de inspanningen van veel partijen, onder welke de Federatie Welstand, tot een goed einde kunnen worden gebracht.

Mooi Europa

Heel Europa streeft naar een aangename en fraaie leefomgeving. Met enige jaloezie wordt gekeken naar de grondige en democratische manier waarop Nederland waarborgt dat kwaliteit altijd een rol speelt bij veranderingen in de bebouwing van stad en land. Maar overal worden regels geschrapt en overal wordt de economische crisis gevoeld: twee trends die de ruimtelijke kwaliteitszorg in Europa onder druk zetten.

Dit is een van de hoofdconclusies uit de studie die door Prof. Nico Nelissen en Flip ten Cate is verricht naar de stelsels van ruimtelijke kwaliteitszorg in zeven landen van Europa: Nederland, België, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Spanje. De resultaten van dit vergelijkend onderzoek zijn neergelegd in het boek 'Mooi Europa'.

In de zeven bestudeerde landen bestaan weliswaar overal wettelijke regels voor de bescherming van cultureel erfgoed en voor de kwaliteit van de architectuur, maar in de praktijk blijkt dat vooral de zorg voor kwalitatief hoogwaardige nieuwbouw afbrokkelt. Een steeds groter aantal bouwactiviteiten wordt vergunningsvrij verklaard en de rol van adviescommissies (die overigens in alle landen zijn aangetroffen) wordt her en der ter discussie gesteld.

In alle onderzochte landen wordt het aan de individuele gemeenten overgelaten om een al dan niet stringent kwaliteitsbeleid te voeren. Zo ontstaan binnen Europa grote verschillen op dit vlak. Er zijn gemeenten die om economische redenen ruimtelijke kwaliteitseisen aan de kant zetten, maar er zijn er ook die om sociale en culturele redenen juist de eisen

aanscherpen. Nederland steekt op dit gebied positief af ten opzichte van andere Europese landen. Het Nederlandse stelsel van monumentenzorg en welstandszorg geniet in het buitenland een excellente reputatie. Het 'Nederlandse model' met onafhankelijke adviescommissies en expliciete beoordelingsrichtlijnen wordt door een aantal gemeenten in Europa zelfs als voorbeeld genomen. Naast de vrees die door de onderzoekers wordt uitgesproken, signaleren zij toch ook duidelijke tekenen van hoop. Gemeenten ontdekken het belang van hun verleden en willen bouwen aan een toekomst met kwaliteit. Het komt nog maar zelden voor dat oude wijken gesloopt worden, waarna met een schone lei opnieuw begonnen wordt: het oude wordt tegenwoordig gebruikt als uitgangspunt en inspiratie voor het nieuwe. Een nieuw bouwplan wordt altijd beoordeeld op de invloed die het heeft op de kwaliteit van de omgeving.

Voor de ambitieuze gemeenten is ruimtelijke kwaliteit de hoeksteen van hun beleid gericht op het welbevinden van hun burgers. Nederland is op het gebied van de ruimtelijke kwaliteitszorg gidsland in Europa; er is ontzag voor de openbaarheid waarin onze adviescommissies de bouwplannen bespreken en waardering voor de transparantie en de wettelijke en democratische basis waarbinnen

dat gebeurt. De onderzoekers spreken de wens uit dat deze prestigieuze positie in Europa behouden blijft en niet door de (politieke) waan van de dag wordt ondermijnd.

Nelissen, Nico en Flip ten Cate, *Mooi Europa*; ruimtelijke kwaliteitszorg in Europa, Uitgeverij SUN architecture i.s.m. Federatie Welstand, Amsterdam, 2009, ISBN 97890 8506 7757, prijs: € 49,50. Verkrijgbaar in de boekhandel of via een mailbericht aan info@fw.nl

Mooi Europa kon in oktober 2009 verschijnen dankzij een bijdrage van het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

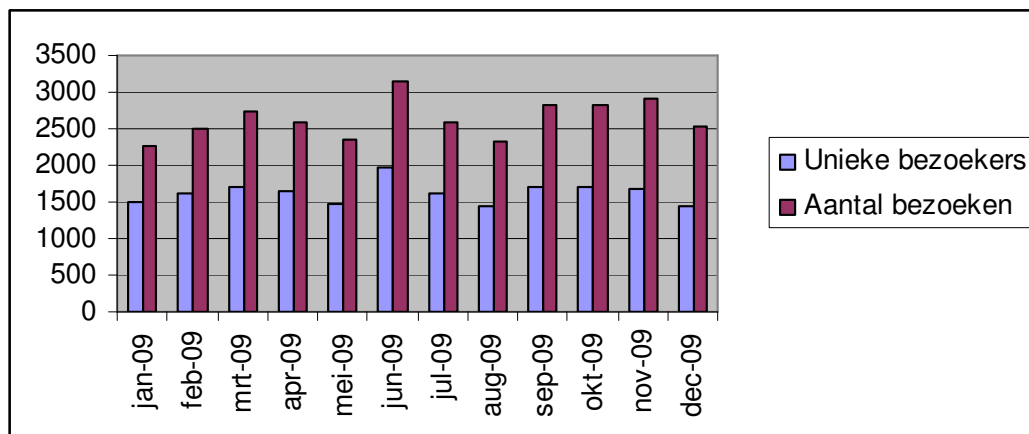

Website

De website van de Federatie Welstand bevat nuttige informatie en wordt regelmatig geactualiseerd. Op de website staat nieuws van de leden, recente jurisprudentie, nieuwsberichten, een vacaturebank en het aanbod van bijeenkomsten en cursussen. Een nieuwsbrief op het web geeft om de twee maanden informatie over de Federatie en uit het veld.

Onderstaande tabel en staafdiagram geven een indruk van het webbezoek in 2009.

<i>Maand</i>	<i>Unieke bezoekers</i>	<i>Aantal bezoeken</i>	<i>Pagina's</i>	<i>Hits</i>
jan-09	1511	2263	6938	17437
feb-09	1631	2493	8205	21304
mrt-09	1717	2738	8970	26989
apr-09	1661	2596	7658	21652
mei-09	1470	2367	6614	17764
jun-09	1956	3147	9414	30049
jul-09	1621	2586	9502	27628
aug-09	1450	2317	6439	19508
sep-09	1710	2820	7993	27867
okt-09	1714	2833	10413	35142
nov-09	1665	2910	7897	30051
dec-09	1449	2522	7960	25108
Totaal	19555	31592	98003	300499
(cijfers '08)	14253	21093	86116	222015

Figuur 1 Bezoek websites Federatie Welstand 2009

Bezoekers bereiken de websites van de Federatie Welstand meestal door in de browser rechtstreeks het url-adres in te typen: www.fw.nl. De bezoeken aan de andere websites van de Federatie Welstand (www.federatiewelstand.nl; www.oogvoorwelstand.nl; www.welstand.org; www.datismooinederland.nl; www.welstandstoezicht.nl) worden veel minder vaak bezocht.

De bezoekersaantallen zijn voor een organisatie als de Federatie Welstand bevredigend. Een gemiddelde van 1630 unieke bezoekers per maand, die gemiddeld 1,6 bezoek per maand aflegden is een fraaie score. Er is ook een duidelijke opgaande lijn waarneembaar. In 2008 brachten 14.253 bezoekers in totaal 21.093 bezoeken aan de website. In 2009 ligt het aantal bezoekers vijfduizend hoger, en er zijn zelfs tienduizend bezoeken meer geregistreerd.

De statistiek laat een duidelijke stijging zien in juni 2009 en in oktober/november 2009. Deze toegenomen belangstelling hangt samen met de persaandacht die de Federatie kreeg voor het vergunningvrije bouwen (juni) en de aangekondigde publicatie van het boek ' Mooi Europa' in oktober. Ook de berichten over de lancering van de eerste digitale welstandsnota in Stadskanaal, in april, trok duidelijk de aandacht.

Daar staat tegenover dat de hoorzitting en het Kamerdebat over de toekomst van de welstandscommissies, tussen februari en april 2009, geen spectaculair effect hebben gehad op het website bezoek.

Net als vorige jaren blijkt dat een zichtbare aanwezigheid van de Federatie Welstand in de digitale wereld wel duidelijke gevolgen heeft. Tussen een kwart en een derde van de bezoekers bereikt de website via een link op een andere pagina. Een vaste waarde is daarbij Wikipedia, maar ook nieuwsbrieven en nieuwssites leveren op hoogtijdagen een grote stroom bezoekers: de nieuwsbrief van IKCRO, maar ook van de Vereniging BWT, architectenweb of het ministerie van VROM. Daarnaast is het opvallend dat aan het eind van het jaar ook via het sociale platform *linked-in* nogal wat bezoekers onze website wisten te vinden.

Klanttevredenheidsonderzoek

Samen met de regionale welstands- en monumentenorganisaties, verenigd in het Dirov, is een klanttevredenheidsformulier ontwikkeld met een nog meer op de bezoeker van een welstandscommissie afgestemde vragenlijst. Bezoekers kunnen hun mening geven over de aard van het advies en hun ervaringen in de welstandsvergadering. De Federatie wil met de resultaten waar nodig verbeteringen in het advieswerk stimuleren. Het project wordt geleid door Ap Timmermans, directeur Hûs en Hiem. In 2005 is een eerste bezoekerspeiling gedaan.

In 2009 is een tweede bezoekerspeiling voltooid. Ditmaal hebben veel minder organisaties aan het onderzoek deelgenomen. Slechts de regionale welstandsorganisaties in Friesland, Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland en Zeeland hebben enquêteformulieren uitgereikt aan de bezoekers van de welstandscommissies. De vier betreffende welstands- en monumentenorganisaties ontvingen 327 formulieren terug. Ook dat is veel minder dan in de vorige ronde, toen een kleine duizend reacties werden ontvangen.

Het oordeel over het werk van de welstandscommissies is onverminderd positief. Op een schaal van 1 (slecht) tot 5 (zeer goed) verlenen de bezoekers de welstandscommissies voor hun werk een 3,89. De bezoekers vinden dat er voldoende gelegenheid is om hun verhaal te doen (score 4,35), ze vinden dat hun bouwplan correct (score 4,09) en snel (score 3,93) is behandeld.

Over het algemeen zijn de bezoekers het eens met het advies van de commissie (score: 3,8), al vinden ze dat het schriftelijke advies wel wat begrijpelijker zou kunnen worden opgeschreven (score 3,6: altijd nog een rapportcijfer van ruim 7).

Aan de bezoekers is ook gevraagd of zij welstandszorg belangrijk vinden: op een schaal van 1 tot 5 (van onbelangrijk tot zeer belangrijk) wordt aan het belang van welstandszorg voor de woonomgeving en voor het centrum een 4 toegekend, het buitengebied scoort iets lager, terwijl welstand voor bedrijventerreinen het minst belangrijk wordt gevonden (maar nog altijd een score krijgt van 3,6).

Twaalf procent van de ingeleverde enquêtes is afkomstig van bezoekers die een negatief welstandsadvies ontvingen. Te verwachten valt, dat zij minder positief zijn over het belang van welstandszorg. Dat blijkt echter niet juist te zijn. De teleurgestelde bouwaanvragers vinden welstandszorg even belangrijk als de tevreden klanten. De steekproef is erg klein, omdat maar 43 respondenten een negatief advies kregen, maar van hen vinden slechts drie personen dat welstandszorg niet erg (2), of helemaal niet (1) belangrijk is.

Uitgaven Federatie Welstand, voor zover voorradig verkrijgbaar bij het secretariaat:

- Nico Nelissen en Flip ten Cate, *'Mooi Europa – Ruimtelijke kwaliteitszorg in Europa'*, uitg. SUN en Federatie Welstand, Amsterdam, 2009
- *'Gebiedskwaliteit rond infrastructuur'*, met bijdragen van Hugo Priemus, Friso de Zeeuw/Henk Lichter, Jeroen den Uyl, Flip ten Cate, Jan Wabeke en David van Zelm van Eldik, Federatie Welstand, Amsterdam, 2009.
- *'WelstandTransparant'*, folder, Federatie Welstand, Amsterdam, april 2009.
- *'Handreiking Gemeentelijke Monumentencommissies'*, een uitgave van de Vereniging Nederlandse Gemeenten in samenwerking met Federatie Welstand en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Den Haag/Amsterdam/Amersfoort, september 2009.

- *Welstand langs wegen – Handreiking voor lokaal beleid*, Federatie Welstand en Architectenwerk Twan Jütte stedenbouw en architectuur, Amsterdam/Delft, maart 2009.
- F. ten Cate, *Kwaliteitszorg en deregulering; een spagaat in het Haagse debat over welstandscommissies*, overdruk uit het jaarverslag Federatie Welstand 2007, Amsterdam, 2008.
- *10 uitgangspunten voor het omgaan met monumenten*, Werkgroep Monumentenpublicaties/Federatie Welstand, Amsterdam, november 2008.
- *Zorg voor Kwaliteit – Welstandsbeleid*, themabijlage Nieuwe Hollandse Waterlinie, Amsterdam, december 2007.
- Reglement voor een aanvraag STIMULERINGSBIJDRAGE voor gemeenten langs de snelwegroutes A2, A4, A12 en A27, Federatie Welstand, Amsterdam, december 2007.
- F. ten Cate, *Verrommeling bestrijden; lokale adviesteams bevorderen kwaliteit*, overdruk uit het jaarverslag Federatie Welstand 2006, Amsterdam, oktober 2007.
- Heero Meindersma, Flip ten Cate, Rapportage *Evaluatie Welstandscommissies – visitatiebezoeken bij veertig commissievergaderingen*, Amsterdam, februari 2007.
- Bezwaar en beroep bij welstandsadvisering, tweede herziene druk, 2006.
- Reader en film *Gegronde en bewogen – kwaliteitsborging in het landelijk gebied*, ter gelegenheid van het jubileumcongres, mei 2006.
- *Welstand in ontwikkeling – 75 jaar Federatie Welstand*, uitgave ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum, mei 2006.
- *Waarborgen voor publieke kwaliteit*, Federatie Welstand, december 2004 (uitverkocht).
- Beek en Kooiman, *Welstand als Culturele Opgave*, Federatie Welstand, Amsterdam, 2004 (CD-Rom).
- A.M. Nannen e.a., *Eindrapport Welstand op een Nieuwe Leest*, Projectbureau Welstand op een Nieuwe Leest, Amsterdam, 2004.
- *Welstand, een publieke zaak*, Projectbureau Welstand op een Nieuwe Leest, Amsterdam, 2004.
- F. ten Cate en Th. van Oeffelt (red.), *Welstandnota's: De Eerste Oogst – een vergelijkend onderzoek naar negen van de eerste welstandsnota's*, Federatie Welstand, Arnhem, 2003.
- M. Bogie, *Monitoring Welstandsnota's*, Federatie Welstand, Arnhem, 2003.
- V. Freijser e.a., *Welstand en het ontwerp van de HSL-Zuid – Evaluatie*, Federatie Welstand, Arnhem, 2003.
- M. de Boer e.a., *Welstand met nieuw elan*, Federatie Welstand, Arnhem, 2003.
- *Model Kwaliteitssysteem Welstandsadvisering*, Federatie Welstand, Arnhem, 2003.
- W. Havik en H. Meindersma: *Geen Top zonder Berg*, Arnhem, 1996 (uitverkocht).